

General characteristics of geometric patterns and knotting designs in roof of Qajar palace-fortress of Chaharmahal and Bakhtiari Province

Hossein Ebrahiminaghani*

Assistant Professor, Faculty of Arts and Humanities, Shahrekord University, Shahrekord, IRAN

Marzieh Asghari Dastgerdi

Bachelor of Handicrafts, Faculty of Arts and Humanities, Shahrekord University, Shahrekord, IRAN

Abstract

Knotting designs ornaments and geometric patterns in Islamic art have many common features. Perfection and implementation of knotting designs ornaments and the use of geometric patterns in Islamic Iran both refer to the Seljuk period. Qajar-era Chinese knot ornaments and geometric patterns had many ups and downs connected with the arrival of wild-Maby. During that period Iranian culture was undergoing many changes. Masr Qajar art and architecture of Iran with the exception of a few examples stopped being connected with the government. The most brilliant examples of the Qajar architecture are palace-fortress in Chaharmahal and Bakhtiari Province Chaleshtori (Dezzak Castle). Under their arches, there are beautiful examples of Knotting designs with geometric motifs made of wood, metal and mirrors. Local influence on these samples is obvious. In this regard we can see dramatically more complicated and elegant interior designs and decorations on the top of porch roof. The major reason is that the maintenance of the interior to the exterior decorating easier. Iranian art has always created eternal beauties with thought and knowledge. Along with a beautiful understanding of mathematics and geometry, it has succeeded in creating geometric and decorative patterns such as porcelain knots. Chinese knot is an art from the Islamic era that has adorned magnificent and beautiful buildings from all over Iran and has given a valuable effect to the interior and exterior decoration of buildings, especially roofs and doors. This art can be seen in areas that have been safe from foreign invasion and have remained intact, such as Chaharmahal and Bakhtiari province. A beautiful art that has been able to impress Bakhtiari readers and the Lorish people and decorate their buildings and palaces is in this style. Extensive and relatively specialized research on cultural heritage and industrial arts in Chaharmahal and Bakhtiari province took a serious shape after the establishment of the Faculty of Arts at Shahrekord University. This article is the result of the recorded studies of the authors of this article and other researchers of the same faculty, which has formed the history of this research. Regarding the castle palaces of Chaharmahal and Bakhtiari province, studies have been done in relation to the field of architecture. Less attention

in construction and architecture was paid to the industrial arts. Most of the studies in this regard were done by handicraft students of Shahrekord University's Faculty of Arts in student dissertations, but recent example is new and unprecedented with the approach of paying attention to the geometric patterns in this castle palace. Geometric patterns, in addition to geometric beauties, refer to immaterial and metaphysical matters semantically and aesthetically. The spiritual and non-figurative nature of these motifs, which are mainly in terms of visual games, fluidity and mental movement and summative rotations and moving the corners and angles with special mathematical and geometric features, in terms of sensory visualization full of fit, rhythm, movement and dynamics. Most figurative motifs and images cannot have such an impact. In terms of visual autopsy, the adherence of geometric patterns to the geometric cryptic nature of the pure elements of nature, especially the strange overlaps of parts to whole and whole to parts and the fit of the original patterns with the developed patterns that play more like magic and also wonder at the numerical and quantitative proportions in The patterns, which are mostly naturalistic and interpreted only in a bit of mathematical language, speak to the beauty and astonishment of these hidden aspects of nature. They eventually manifest themselves in the form of geometric patterns. When a circle alone can create countless roles and nodes without computational tools and simply by repeating similar situations and spreading it to all points where it can be placed anywhere in the circle, and everything we see fits perfectly. This is nothing else but the embodiment of the hidden layers of nature. This concealment, which remains mysterious with the image of the image, as long as it sits on the body of man-made products, spreads the same mysteries and magic, and impresses the things (products) with the spirit contained in the roles.

Keywords: Knotting designs, geometrical, palace-castle, roof, Chahar Mahal and Bakhtiari.

* Email (corresponding author): hossein.ebrahiminaghani@gmail.com

مشخصه های عمومی نقوش هندسی و گره چینی سقف کاخ - قلعه های قاجار استان چهارمحال و بختیاری

دکتر حسین ابراهیمی ناغانی*

استادیار دانشکده هنر و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد

مرضیه اصغری دستگردی

کارشناس صنایع دستی، دانشکده هنر و علوم انسانی، دانشگاه شهرکرد

چکیده

نقوش هندسی و گره چینی از گونه های رایج در تزئینات هنرهای اسلامی است. کمال و بالندگی هنر گره چینی و استفاده از نقوش هندسی در تزئینات ایرانی اسلامی، متعلق به دوره ی سلجوقی است. تا دوره ی قاجار تزئینات هندسی و گره چینی فراز و فرودهای بسیاری داشته و در این دوره ی هنری با ورود فرنگی مآبی، فرهنگ تصویری-تزئینی ایران دستخوش تغییرات بسیاری گردید. هنر و معماری قاجار متأثر زیادی هرچند نه در حد و اندازه ی نمونه های شاخص ادوار پیشین حکومتی از خود در سرزمین ایران به جای گذاشته است. از درخشان ترین نمونه های معماری قاجار در استان چهارمحال و بختیاری کاخ-قلعه های چالستر، جونقان و دزک است. که در زیر طاق آن ها نمونه هایی زیبا از گره چینی با نقوش هندسی و مصالح چوب، فلز و آینه وجود دارد. در این مقاله به شیوه ی توصیفی و تحلیل بصری و ترسیمی نقوش و عمدتاً به روش میدانی مختصات عمومی این نقش های هندسی در گره ها از حیث تنوع نقوش؛ مواد و مصالح به کاررفته و سطوح و عرصه های پوشش داده شده و محل قرارگیری آن و نیز ارتباط با سایر تزئینات بنا کاویده می شود. با توجه به حاکمیت فرهنگ تصویری قاجار و کلیت هنر و معماری عصر قجری در نمونه های اخیر عمدتاً از این شیوه متأثرند. ضمن آن که تأثیرات محلی بر این نمونه ها قابل پیگیری و مشاهده است. در نمونه های اخیر به طور چشمگیری نقوش و تزئینات در سقف داخلی بنا پیچیده تر و ظریف تر از نقوش سقف ایوان ها مشاهده گردید که دلالی از جمله حفظ و حراست از تزئینات در فضاهای بسته نسبت به فضاهای باز دلیل عمده ی آن است.

واژگان کلیدی:

گره چینی، نقوش هندسی، کاخ-قلعه، سقف، چهارمحال و بختیاری.

*مسئول مکاتبات: شهرکرد، فارس، دانشکده هنر و علوم انسانی، کد پستی: ۸۶۱۷۵۶۸۱۱

پست الکترونیکی: hossein.ebrahiminaghani@gmail.com

مقدمه

هنر ایرانی همواره با تفکر و دانش به خلق زیبایی‌های جاودانه پرداخته است. همراه با درک زیبایی از علم ریاضیات و هندسه که نقوشی چون نقوش هندسی و تزئینی همانند گره چینی را به وجود آورده است. هنری از دوران اسلامی که بناهای باشکوه و دل‌نشین سراسر ایران را مزین کرده است و نقش ارزنده‌ای در تزئین داخلی و خارجی بناها به خصوص سقف‌ها و درها داشته است. این هنر در مناطقی که از تهاجم بیگانگان در امان بوده و بکر مانده همچون استان چهارمحال و بختیاری نیز دیده می‌شود. هنری زیبا که توانسته خوانین^۱ و قوم بختیاری^۲ و لر^۳ را نیز تحت تأثیر قرار دهد و به این شکل نظم و هماهنگی را به تزئینات قلعه‌های خود راه داده‌اند.

این قلعه‌ها بازمانده‌ی بناهای بسیاری است که دستخوش تحولات و رشد زندگی شهری قرار گرفته‌اند و اثری از آن‌ها نمانده است، حتی گذشتگان ما تصویر و نقشی از آن‌ها برایمان باقی نگذاشته‌اند. درباره‌ی قلعه‌های دوران پس از اسلام در استان چهارمحال و بختیاری مطالعاتی انجام گرفته است که بیشتر به صورتی کلی از قلعه‌ها، یادشده و تاکنون به صورت تخصصی توجهی به نوع و نقش تزئینات سقف ایوان‌های آن‌ها نشده است. حتی در کتاب یک‌خانه در نقش حسن یزدان پناه که به مطالعه‌ی تخصصی نقوش و تزئینات قلعه چالستر پرداخته شده نقوش سقف بنا چه در داخل و چه در ایوان بررسی نشده است.

تزئینات سقف ایوان‌ها نقوشی هندسی، آمیخته با هنر گره چینی بوده است. اکنون این سؤال‌ها مطرح می‌شود که، هنر گره چینی چیست؟ نوع گره‌ها^۴ و نقوش هندسی به کاررفته در این بناها چه

است؟ مواد و مصالح به کاررفته در ساخت گره‌ها چیست؟ مطالعاتی که در مورد قلعه‌های استان چهارمحال و بختیاری صورت گرفته، شامل پایان‌نامه، مقاله و کتاب‌های مختلفی است که در ادامه سعی شده نام آن‌ها عنوان شود.

- کتاب‌ها و پایان‌نامه‌هایی که در این زمینه نوشته شده، عبارت‌اند از:
- نصراللهی، فرشاد، پایان‌نامه‌ی معماری قلعه‌های تاریخی استان چهارمحال و بختیاری.
- آخوندی، اردشیر، پایان‌نامه‌ی قلعه‌های استان چهارمحال و بختیاری.
- رستمی قهفرخی، گلشن، شناخت و معرفی قلعه‌ی چالستر.
- صبا، الهام، قلعه‌های شاخص قجری در استان چهارمحال و بختیاری.

هم‌چنین به وسیله‌ی میراث فرهنگی استان نیز مطالبی در رابطه با این قلعه‌ها جمع‌آوری شده است. حال با نگاهی دقیق‌تر به سقف ایوان‌های این قلعه‌ها، به بررسی، تحلیل و ترسیم الگوهای گوناگون تزئینات گره چینی این اماکن تاریخی پرداخته شده است.

هدف بررسی، بازشناسی، تفکیک، معرفی و درک هرچه بیشتر نقوش هندسی در گذشته و آشنایی نسل جدید و پل ارتباطی بین آن‌ها در هنر نقوش هندسی و گره چینی قدیم و شناخت و معرفی هرچه بهتر و بیشتر تزئینات در بناهای موردنظر و هم‌چنین جهت احیا و ماندگاری این نقوش اصیل سنتی-ایرانی است؛ که با توجه به اطلاعات ناقص و محدود، مطالعات میدانی بر اساس مشاهدات و بررسی تزئینات این بناها انجام گرفته تا شاید کمکی به آیندگانمان باشد.

۱. پیشینه پژوهش

تحقیقات گسترده و نسبتاً تخصصی در خصوص میراث فرهنگی و هنرهای صناعی استان چهارمحال و بختیاری بعد از تأسیس دانشکده هنر دانشگاه شهرکرد، شکل جدی به خود گرفت و این مقاله نیز حاصل مطالعات مضبوط نگارندگان این مقاله و سایر پژوهشگران همین دانشکده است که سابقه این تحقیق را شکل داده است. در خصوص کاخ قلعه‌های استان چهارمحال و بختیاری مطالعاتی انجام شده که عمدتاً معطوف به حوزه معماری بوده و کمتر به هنرهای صناعی مندرج در بنا توجه شده است. عمده مطالعات در این خصوص نیز توسط دانشجویان رشته صنایع دستی دانشکده هنر دانشگاه شهرکرد در اثناء پایان‌نامه‌های دانشجویی انجام شده که البته نمونه‌ی اخیر با رویکرد توجه به نقش‌های هندسی مندرج در این کاخ قلعه‌ها نو و بی‌پیشینه است.

۲. نقوش هندسی

بنا به حدیثی مشهور از پیامبر اسلام (ص) مسلمانان از ترسیم و تجسم

دقیق شکل انسان، حیوانات و دیگر موجودات زنده به علت تبعات احتمالی بت‌پرستانه و شرک‌آمیز آن منع شده‌اند. هنر مقدس اسلامی از همان ابتدا به شیوه‌های دیگری برای بیان حقیقت دست‌یافت که یکی از این شیوه‌ها خوشنویسی متون مقدس اسلامی و خصوصاً آیات مبارک قرآن کریم بود. شیوه‌ی دیگر از طریق ریاضیات و با اقتباس از فرهنگ‌های یونانی قدیم، ایرانی و هندی میسر شد. علم ریاضیات و علی‌الخصوص هندسه، با درآمیختن با جنبه‌های فلسفی و حکمی و نیز ملهم و آکنده از اشارات معنوی، به‌عنوان زبانی قدسی نمایانگر شد که، به‌مثابه‌ی تصویری از نظم حاکم بر عالم وجود، سنگ بنای هنر اسلامی واقع گردید. نقوش هندسی و اشکال قالبی از موجودات طبیعت بر روی همه قسم از وسایل و اشیاء از قبیل کاشی و شیشه و اشیاء فلزی و چوبی و اجبار و پارچه و قالی و غیره قرار گرفت (Critchlow, 1390, P 9).

طرح‌های هندسی که به نحو بارزی وحدت در کثرت و کثرت در وحدت را نمایش می‌دهد، همراه با نقوش اسلیمی که نقش ظاهر گیاهی دارد، آن‌قدر از طبیعت دور می‌شوند که ثبات را در تغییر نشان

تا ۳ سانتی متر ساخته می‌شود. سپس هردو با سریشم^{۱۰} آغشته و با چکش به انتهای آلت دارای زبانه کوبیده می‌شود تا زبانه در فاق کلاف، خوب نشست کند و جا بگیرد پس از خشک شدن سریشم، مرکز اتصال دو قطعه به‌وسیله‌ی مته سوراخ می‌شود و میخ دوبرج چوبی آغشته به سریشم در سوراخ کوبیده می‌شود تا آلت جزم و جفت^{۱۱} به کلاف بچسبد و جای بازی نداشته باشد.

چوبی که به مصرف ساختن آلات و کلاف‌ها و چارچوب می‌رسد باید سخت و مقاوم باشد.

ب. اتصالات کوم^{۱۲}: در این شیوه یک‌طرف آلت به‌اندازه‌ی چند میلی‌متر زبانه می‌شود و در کلاف نیز به همان اندازه‌ی مادگی درمی‌آورند تا پس از آغشته شدن به سریشم هردو جزم و جفت در هم فرو بروند آنگاه در همان محل، آلت و کلاف را به یکدیگر میخ می‌کنند. پس از به وجود آمدن یک تخته یا قطعه‌ی بزرگ به همین شیوه کلاف به چارچوب متصل می‌گردد. گرچه این شیوه استحکام شیوه‌ی قبلی را ندارد. اما امروز بیشتر معمول است.

ج. اتصالات به‌وسیله‌ی نیم‌انیم: در این شیوه نیمی از ضخامت آلات برداشته‌شده و به‌اندازه‌ی این ضخامت کلاف نیز به شکل خزانه گود می‌شود. سپس هردو با سریشم به هم چسبیده و میخکوب می‌شود تا هیچ جای بازی و حرکت نداشته باشد. اتصال کلاف به چارچوب نیز به همین شیوه انجام می‌گیرد. این اتصال از نوع قبلی مقاوم‌تر است اما به‌پای شیوه‌ی اولی نمی‌رسد (همان: ۳۵) (تصویر ۲).

۳. فرهنگ تصویری دوران قاجار

هنر ایران در زمان فتحعلی شاه از شاهان هفتگانه‌ی قاجار آگاهانه از هنر دوره‌ی صفوی تأثیر پذیرفت و آن را به گونه‌ی جدیدی دگرسان کرد. این هنر ضمناً باستان گرا شد و تأثیراتی از عرب پذیرفت (Scarcia, 1997, p42) تأثیر اروپا در معماری کاملاً مشهود است. در تزئین، رنگ‌های جدید وارد شد و رنگ سفید و زرد و نیز قوالب جدید نظیر خوشه‌ها، گلدان‌های گل و سفالینه‌های نوین به پیکره‌ی انسان به‌وفور به‌کاررفته رفت (Scarcia, 1997, p43) در معماری گاهی غلبه با تأثیرات مردمی و عامیانه بود و ملاحظات کاربردی متناسب جوی و آب و هوایی از ورود مفاهیم آکادمیک در فضای داخلی بناها جلوگیری کرد (همان: ۴۵) آنچه در این دوره نو و تازه بود، معماری شهری بود که حتی در زمینه‌ی اماکن نظامی، دروازه‌ها و سربازخانه‌ها بسیار خلاق و متخیلانه بود. معماری کاخ‌های شاهی و دولتی مخصوصاً در تهران اهمیت ویژه‌ای داشت (همان: ۵۰).

می‌توان گفت در معماری، شکل‌ها، استواری و صلابت قبل را ندارند، تناسب در مرتبه‌ی نازل‌تری نسبت به تناسبات موزون و اندیشیده شده‌ی دوره‌های قبلی قرار می‌گیرند، تزئینات معماری گاه تا حد ابتذال سقوط می‌کنند و بی‌بندوباری و هرج‌ومرج جایگزین تزئینات محدود و با وسواس دوره‌های درخشان سلجوقی و صفوی می‌شوند. تحولاتی که در این زمان، جامعه‌ی ایرانی را به نحوی چشم‌گیر و تکان‌دهنده دستخوش دگرگونی کرد، درواقع انعکاس کم‌رنگی از تحولات عمیق و بنیانی و پر دامنه‌ی غرب بود. ایران نیز به‌اندازه‌ی استعداد خود، مدرنیته‌ای را که در غرب متولد شده بود، هر چند ابر و مسخ‌شده‌تر تجربه کرد (Massoud, 1391, p75)

۴. فرهنگ تصویری-قومی منطقه‌ی

چهارمحال و بختیاری

هنر قومی بازتاب اندیشه‌های یک اجتماع است و از یک نیاز جمعی مایه می‌گیرد (Fisher, 1989, p191). در هنر قومی، تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان را به سختی می‌توان از همدیگر باز ساخت و مرز میان ایشان همواره در تغییر است. اصالت این طرح‌ها از روستاها و ایلات و عشایر ایران است، می‌توان در فرش‌های روستایی و عشایری جستجو کرد. (Hauser, 1984, p 337) مهم‌ترین صنایع دستی این استان و به‌ویژه عشایر آن به‌غیر از قالی‌بافی در موارد زیر خلاصه می‌گردد: ۱- گلیم، ۲- سیاه‌چادر، ۳- چنجه، ۴- سفره، ۵- نمکدان، ۶- جاجیم، ۷- چوغابافی، ۸- خورجین بافی (Juleh, 2002, p 200) چهارمحال و بختیاری یکی از غنی‌ترین مراکز فرش‌بافی ایران است. کار فرش‌بافی از دیرباز سهم عمده‌ای در اقتصاد مردم چهارمحال داشته است؛ چنان‌که در کمتر روستای چهارمحال است؛ که چند دار فرش برپا نشده باشد (Tanavoli, 1998, p16).

آنچه در این فرش‌ها بیشتر از هر چیز خودنمایی می‌کند، کیفیت رنگ‌های درخشان نقوش تجریدی و انتزاعی تقسیم‌بندی زمینه‌ی فرش به‌صورت قاب قابی یا خشتی است. ترکیب‌های هندسی و خاص و دارای قرینگی در هر کادر است که این یادآور کهن‌ترین الگوی فرش ایران یعنی پازیریک بوده. بدین جهت این تقسیم‌بندی نمایشی از اصالت و انتظام در این هنر-صنعت است (Sadeghian, 1388, p80). بافندگان تنها با مشاهده‌ی طبیعت و چگونگی حالات و ترکیب فیزیکی عناصر طبیعی موجودات و گیاهان را به مدد تجربه و استعداد ذاتی و فرهنگ قومی خویش نقش‌پردازی می‌کنند. (Vakili, 1382, p115) همگون کردن طرح فرش و سقف خانه به‌ویژه اتاق پذیرایی یکی از نشانه‌های اشرافیت در خانه‌های اعیانی اصفهان و چهارمحال و بختیاری و احتمالاً مناطق دیگر بوده است. تقریباً تمام طرح‌ها و نقشه‌هایی که روی فرش‌های بختیاری بافته‌شده در سقف‌های آن‌ها نیز یافت می‌شود. این سقف‌ها اغلب از جنس چوب‌اند. اساس ترکیب‌بندی سقف‌های چوبی شبیه ترکیب‌بندی دو گروه از فرش‌های بختیاری است: یک سقف‌های خشتی و قاب آینه و دیگر سقف‌های ترنجی و در هر دو گروه همان ترتیب و تناسباتی که در حاشیه و متن فرش‌های بختیاری دیده می‌شود، رعایت شده است (Tanavoli, 1377, p21).

۵. مبانی نظری پژوهش

نقوش هندسی علاوه بر زیبایی‌های هندسی، به لحاظ معنایی و زیبایی‌شناختی رجوع به امور غیرمادی و متافیزیکی دارند. خصلت روحی و غیر فیگوراتیو این نقوش که عمدتاً به لحاظ بازی‌های بصری و سیالی و روانی حرکت و چرخش‌های خلصه وار و حرکت دادن نگاه به گوشه و زوایا با ویژگی‌های خاص ریاضی و هندسی، از حیث تجسمی حسی سرشار از تناسب و ریتم و حرکت و پویایی را می‌نماید که عمدتاً نقوش و صور فیگوراتیو توان تأثیری این چنینی را ندارد. از حیث کالبدشکافی تجسمی نیز تبعیت نقش‌های هندسی از رمزوارگی هندسی عناصر ناب طبیعت خصوصاً همپوشانی‌های غریب جزء به کل و کل به جزء و تناسب

نظر کردگی توسط نمادها و مأخذ دینی را به گوش و چشم نگرنده و شنونده عام ابلاغ می‌نمود.

۶. قلعه چالستر^{۱۳}

«منطقه‌ی چالستر» در فاصله‌ی ۶ کیلومتری از غرب مرکز استان چهارمحال و بختیاری و در مسیر شهرهای سامان و بن قرار گرفته است (Yazdanpanah, 1393, p 29). قلعه‌ی چالستر (قلعه‌ی خانی) که از دوخانه (قلعه) متصل به هم و یک سردر ورودی تشکیل شده است. تاریخ‌های حک شده در قلعه به سه دسته تقسیم می‌شوند: الف) تاریخ ۱۳۳۰ق حک شده بر سردر قلعه، ب) تاریخ ۱۳۲۲ق حک شده بر ستون خانه‌ی محمدخان که در زیر آن نوشته شده «عمل آسید هاشم حجار» و ج) تاریخ ۱۳۲۳ و ۱۳۲۶ق که به ترتیب روی ستون خانه‌ی احمدخان و در بطن نقاشی‌های آن دیده می‌شود. بر اساس سبک‌شناسی معماری می‌توان تاریخ ساخت خانه‌های احمدخان و محمود خان را به دوره قاجار منسوب کرد (Yazdanpanah, 1393, p30). از جمله ویژگی‌های مشترک این دوخانه «ایوان کردی» است. ایوان طولانی و به طول یک جبهه‌ی شمالی خانه با ارتفاع یک‌قد آدمی و پله‌های مخفی در طرفین (همان: ۳۱).

عمارت بسیار عالی که شامل هنرهای نقاشی و معماری عصر صفوی بوده، گچ‌بری‌های زیبای طلائی و نقوش متنوع و تصاویر متعدد و آینه‌کاری آن از هر جهت قابل توجه بوده. تالار بزرگی در وسط به عرض تقریباً ۵ متر و طول ۹/۵ متر و تالار کوچک آن در سمت جلو و عقب آن واقع شده بود. ارتفاع این تالار در حدود ۵ متر و این سه تالار به وسیله‌ی سهدری و بالاروهای متعدد باهم مربوط می‌شدند (Nikzad, 1357, p459). این تالار و اتاق‌های اطراف دارای درب‌های مصور و منقش و منبت‌کاری به سبک بناهای ظریف صفوی و در طاقچه‌ها و طاقچه بلندهای آن، صور بعضی سلاطین مانند نادرشاه و کریم‌خان زند و آغامحمدخان و فتحعلی شاه و محمدشاه و ناصرالدین شاه نقش شده. صورت ناصرالدین شاه را کمی جوان‌تر و گویا اوایل جلوس او که مصادف با ساختمان این بنا بوده نقاشی کردند (همان: ۴۶۱).

در طول دیوارها در میان قاب‌هایی که اضلاعشان به صورت گل و گیاه گچ‌بری شده است آینه‌های کوچکی به شکل گیاهانی درهم‌پیچیده نصب گردیده است. در بالای هر یک از این قاب‌ها بیضی کوچکی دیده می‌شود که با نقش‌هایی هندسی که از قطعات

الگوهای اولیه با نقش‌های توسعه‌یافته که بیشتر همچون شعبده‌بازی می‌نماید و نیز اعجاب در تناسبات عددی و کمی مندرج در نقش‌ها که عمدتاً طبیعت‌گرایانه است و صرفاً با زبان کمی ریاضی تقریر شده‌اند، سخن از زیبایی و حیرت‌انگیزی این وجوه پنهان طبیعت دارد که نهایتاً در قالب نقش‌هایی هندسی نمود می‌یابد. وقتی که یک دایره به تنهایی می‌تواند بدون ابزارهای محاسبه‌گرانه و صرفاً با تکرار وضعیت‌های مشابه و انتشار آن در تمامی نقاطی که می‌تواند در هر جای دایره قرار گیرد و بی‌شمار نقش و گره خلق نماید و هر چه می‌بینیم به تمامه تناسب و نسبت است، چیزی غیر از تجسم بطون پنهان طبیعت نیست. این پوشیدگی که بالباس تصویر همچنان رمزآلود می‌نماید، مادامی که بر تن محصولات دست‌ساخته‌ی انسان می‌نشیند، همان رمزها و شعبده‌های را می‌گستراند و چیزها (محصولات) را متأثر از روح مندرج در نقش‌ها می‌کند.

معماری ایرانی اسلامی بنا بر هر انگیزشی که بوده، چه زیبایی‌شناختی و چه محدودیت‌های ناشی از تحریم شمایل‌نگاری، به‌خوبی از این جوهره سه‌بعدی (طبیعت - هندسه - ریاضی) بهره‌مند شده و علاوه بر مکان‌های مذهبی که کارکرد مذهبی در آن‌ها ابتدایه‌ساکن موجود می‌بوده مثل مسجد، بر سایر اماکن نیز از روح و معنای این نقوش برای تلطیف و زیبا نمودن فضا و مکان بهره برده است. این مؤلفه رفته‌رفته چنان عادت شده که حضور نقش‌های هندسی بر هر بنایی به‌طور خودانگیزه حس تقدس و ارزش متفاوتی را به بنا الحاق می‌کرده است.

معماری دوره قاجار نیز علاوه بر وجوه مدرن و متأثر از فرهنگ نسبتاً متأثر از فرنگ؛ همچنان در تزئینات بنا؛ اصول سنتی معماری ایرانی اسلامی را حفظ کرده و به‌عنوان یک الگوی کلی آن را در سایر نواحی کشور و حوزه حکومتی خویش گسترانده بود. وحدت در الگوها علاوه بر تأثیر از بافتار سنتی فکر مردم و حاکمان محلی، شیوه‌ای از یکپارچگی مؤلفه‌های حکومتی بود که یکدستی را صیانت کرده و قجریت را به‌عنوان یک صبغه حاکمیت اقتدارگرایانه نمایش می‌داد.

نمونه‌های اخیر در استان چهارمحال و بختیاری متأثر از این الگوها بوده و علاوه بر آن معیارهای پیش‌گفته، دل‌بستگی‌های مذهبی حاکمان محلی به دیانت و شریعت اسلام و تشبث به دین با نمایش جلوه‌هایی از مکان‌های مذهبی در کاخ‌ها و قلعه‌هایشان، ضمن انعکاس تأثیرات روحی و شخصی، وجهی از کرامات مذهبی و



تصویر ۳: گره‌چینی‌های ایوان قلعه‌ی چالستر

Fig. 3: The knots of the porch of Chaleshtar Castle - (Photo: Writers Photo Archive)





تصویر ۴: گره چینی‌های اتاق قلعه چالستر
Fig. 4: Chinese knots in Chaleshtar castle room - Photo: Writers' photo archive

که گره حاشیه شش‌شش در شش داوودی چوبی به مساحت $13/2$ مترمربع و مرکز آن ترنج مانند با گره ده‌تند دانه بلوط به مساحت $27/04$ مترمربع که در چهارگوش آن هواکش‌هایی به صورت مشبک‌های فلزی کار شده است. اتاق‌های شرقی و غربی با گره خفته‌وراسته از جنس چوب به مساحت $72/24$ مترمربع مزین و به تازگی مرمت شده‌اند.

در تصویر شماره ۴ یکی از بهترین نمونه‌های گره چینی هنرهای صناعی مرتبط با معماری در استان را می‌توان دید که نقش بسیار زیبای «برگ چنار» (البته این گره را گره دانه هم می‌گویند، چرا که برگ چنار در انتهای نقشش معمولاً دو کنگره دارد. آقای شهرباف در کتاب گره و کاربندی ص ۲۶ این گره که از گره تند ده به دست می‌آید را گره برگ چنار می‌نامد) بر بستر چوب هنرمندانه ساخته و پرداخته‌اند. سایر نمونه‌های گره چینی در این بنا از ساده تا پیچیده دارای تنوع بی‌شماری است که این قلعه را از حیث ظریف‌کاری در نوع خود کم‌نظیر ساخته است. از جمله زیبایی‌های نسبتاً انحصاری این گره چینی‌ها، زمینه‌های رنگی آن است که هنرمند سعی کرده از چوب‌های رنگی برای این منظور استفاده نماید.

۷. قلعه‌ی جونقان^{۱۶}

شهری در ۳۸ کیلومتری شهر کرد مقر حکومت خوانین بختیاری بود. علی‌قلی‌خان سردار اسعد در سال ۱۳۱۸ ه.ق در قلعه یا کاخی در این محل برای سکونت خود ساخت که ۱۴۰۰۰ مترمربع مساحت و نماهای بیرونی متفاوتی داشت (Asgari et al., 2015, p440). قلعه سردار اسعد در جونقان که فاقد هرگونه کتیبه تاریخی است توسط علی‌قلی‌خان سردار اسعد و در زمانی که وی زمامداری ایل بختیاری را به عهده داشته ساخته شده است. بر این اساس قدمت آن بیش از یک‌صد سال است. از ویژگی‌های خاص هنری زمان خود برخوردار بوده به گونه‌ای که شاید در آن زمان بهترین قلعه از جهت هنری و کاربرد هنرهای حجاری، کار چوب (اعم از منبت، مرصع و گره چینی)، گچ‌بری، آینه‌کاری، نقاشی و ... محسوب می‌گردیده است. متأسفانه کلیه آثار هنری آن به‌غیر از اجزای مختصر از بین رفته است (Cultural Heritage, p1385).

در هر طبقه یک راهروی طویل از ابتدا تا انتها ادامه دارد و

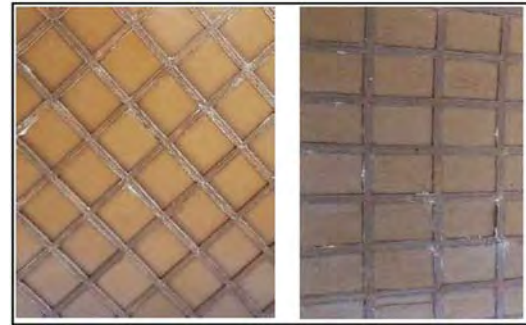
ریز آینه پدید آمده تزئین گردیده است (Dalmani, 1378, p736). سقف اندرونی این قلعه به صورت قاب‌هایی از چوب گردو است. درها و پنجره‌های اتاق‌های این مجموعه نیز از جنس چوب با هنرهای گره کاری، معرق، و منبت^{۱۴} کار شده است (Asgari et al., 2015, p434). قابل ذکر است تزئینات ایوان قلعه در گره چینی و ستون‌ها و حجاری‌ها^{۱۵} به صورت قرینه انجام شده است (تصویر ۳ و ۴).

این قلعه از دو قلعه‌ی بیرونی و اندرونی به نام‌های خدارحم‌خان و ستوده تشکیل می‌شود؛ گره زیر سقف ورودی اصلی از بندرومی با صفحه‌ی فلزی به رنگ سبز و بندهای چوبی قرمز به مساحت $19/60$ مترمربع است. پس از ورودی اصلی در جنوب بنا، قلعه‌ی خدارحم‌خان قرار گرفته که دارای ایوان U شکل شبستانی با تزئینات زیر سقف گره رومی سبزرنگ چوبی با بندهای قرمز به مساحت $101/86$ مترمربع است. قلعه‌ی ستوده دارای پلان و تزئینات متقارن بوده، پاگرد اول در قسمت شمال شرقی و شمال غربی ساختمان با گره شش‌شش داوودی از جنس فلز یشمی‌رنگ با بندهای چوبی قرمز و مشکی به مساحت $9/18$ تزئین گردیده است. تزئینات زیر سقف ایوان بنا به صورت قرینه و پنج قسمت بوده و صفحه‌ی اصلی تمام تزئینات از فلز یا بندهای چوبی است که گره وسط با نقش بازوبندی به رنگ سبز با بندهای سرمه‌ای به مساحت $35/40$ مترمربع و در قسمت میانی آن حوض بیضی‌شکل با نقوش گیاهی و حیوانی جلب‌توجه می‌کند. گره مجاور آن شش داوودی به رنگ اُکر به مساحت ۲۶ مترمربع است. گره‌های ابتدایی و انتهایی ایوان از گره‌های خفته‌وراسته به رنگ آبی کبالتی با بندهای طلایی به مساحت $44/20$ مترمربع تشکیل شده‌اند. تزئینات زیر سقف اتاق پنج‌دری دارای حاشیه‌ای با نقوش بازوبندی مربع از جنس چوب گردو به مساحت $29/86$ مترمربع که قسمت میانی آن متشکل از سه قسمت است که نقش‌های کناری به صورت قرینه تکرار شده و گره وسط بندرومی یا موج از جنس چوب گردو به مساحت ۱۲ مترمربع و گره‌های کناری از هشت و مربع جعفری به مساحت $18/96$ مترمربع می‌باشند. در گوشه‌های حاشیه هواکش‌هایی به صورت مشبک فلز با نقش اسلیمی قرار گرفته و در چهارگوشه‌ی قسمت میانی از آیات «نصر من الله و فتح قریب» و «انا فتحنا لک فتحاً مبیناً» استفاده شده که با گل‌میخ بر تزئینات گره‌ها افزوده‌اند. تزئینات اتاق‌های جانبی پنج‌دری همچون فرش دارای حاشیه و ترنج بوده



تصویر ۷: گره‌چینی سقف داخلی قلعه دزک
Fig. 7: Knotting of the inner roof of Dezak Castle
(Photo: Writers Photo Archive)

مساحت ۲۰/۱۶ مترمربع تزئین گردیده‌اند. با گذر از پله‌ها و رسیدن به پاگرد قسمت شمال غربی طبقه‌ی دوم توجه بیننده به زیر سقفی زیبا و مزین به گره شمس‌ی هشت و طبل آلت لغت به رنگ قهوه‌ای در مساحت ۱/۸۰ مترمربع جلب می‌شود. زیر سقف اتاق آینه در طبقه‌ی دوم از گره هشت جعفری در مساحت ۱۸ مترمربع با آینه کار شده است و دیوارهای این اتاق تماماً آینه می‌باشند که چرخش نقوش هندسی در دیگر قسمت‌ها همچون ازاره‌ها جلب توجه می‌کند و زیر سقف سفره‌خانه همچون پنج‌دری قلعه‌ی چالستر دارای حاشیه‌ای از گره طبل در طبل به مساحت ۱۴/۰۵ مترمربع و قسمت میانی از گره بندرومی به مساحت ۳۱/۱۹ مترمربع از جنس چوب ساخته شده‌اند.



تصویر ۸: گره‌چینی سقف ایوان قلعه دزک
Fig. 8: Knotting the roof of Dezak Castle porch
(Photo: Writers Photo Archive)

۹. بررسی اجمالی قلعه‌های استان چهارمحال و بختیاری

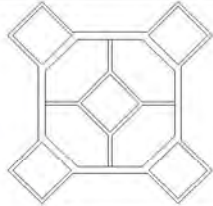



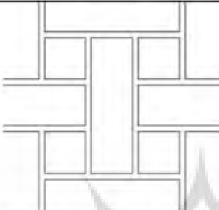

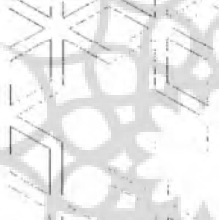

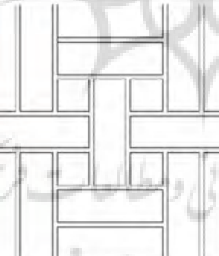



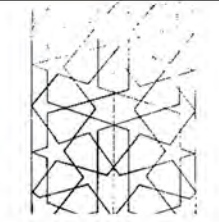

در میان قلعه‌های استان چهارمحال و بختیاری که در جدول شماره ۱ به آن‌ها اشاره شد تنها قلعه‌های چالستر، جونتان و دزک در سقف ایوان‌هایشان هنر گره چینی دیده می‌شود. قدمت تزئینات سقف ایوان‌ها به دوره‌ی قاجار و زمان ساخت قلعه‌ها بازمی‌گردند و در سقف داخلی بنا در قلعه‌ی جونتان گره چینی اتاق آینه در زمان معاصر بازسازی شده است و در اتاق‌های کناری قلعه چالستر سقف‌ها فاقد تزئینات بوده و در دوره‌ی معاصر گره چینی به آن‌ها اضافه شده است. سقف ایوان قلعه چالستر به پنج قسمت تقسیم شده که سقف میانی نقش بازوبندی و قسمت‌های کناری به صورت قرینه از نقش شش داوودی و خفته‌وراسته استفاده شده است. گره‌های مستطیل، مستطیل مربع و لوز بیشترین میزان کاربرد را در سقف ایوان‌ها داشته‌اند که در جدول شماره ۲ به بررسی دقیق‌تر گره‌ها پرداخته شده است.


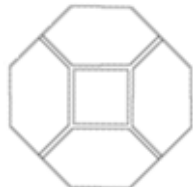

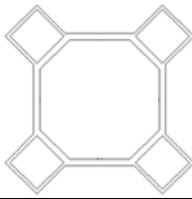

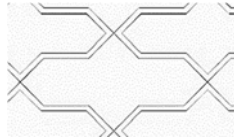



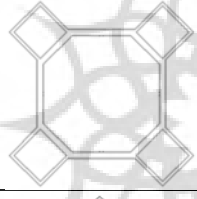

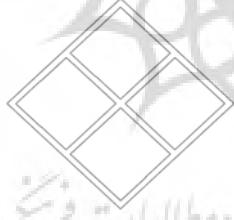
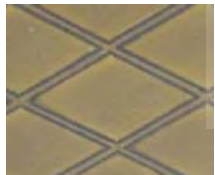
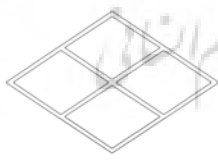

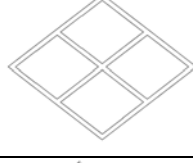

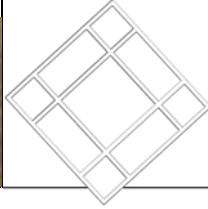
پلان معماری قلعه قرینه و جنس تزئینات زیر سقف از چوب است. در تزئینات زیر سقف ایوان‌های ورودی جنوب غربی و شرقی، ایوان و اتاق شمال غربی طبقه‌ی اول، سکوه‌های انتظار تالار غربی، پیش‌فضای بالکن و ایوان شمال غربی، بالکن‌های جنوب، جنوب شرقی و جنوب غربی طبقه‌ی دوم از گره چینی با نقش لوزی مربع قهوه‌ای‌رنگ به مساحت ۱۷۰/۹۷ مترمربع استفاده شده است. در پیش‌فضاهای اتاق آینه که به صورت قرینه در دو سمت آن واقع‌اند، گره لوزی مربع به رنگ زمینه‌ی سبز با بند قرمز و سفید در مساحت ۱۴/۲۸ مترمربع کار شده است. در طبقه‌ی اول، اتاق جنوب غربی با گره لوزی مربع به رنگ قهوه‌ای با بندهای حاشیه‌ی مشکی با مساحت ۲۰/۱۶ مترمربع؛ اتاق شمالی با گره لوزی به رنگ قهوه‌ای و بندهای حاشیه‌ی مشکی در مساحت ۱۴/۶۲ مترمربع؛ ایوان و اتاق شمال شرقی با گره مستطیل به رنگ قهوه‌ای در مساحت ۳۰/۰۸ مترمربع؛ اتاق جنوب شرقی با گره مستطیل قهوه‌ای‌رنگ با بندهای حاشیه‌ی مشکی در

جدول ۱: قلعه‌های استان چهارمحال و بختیاری



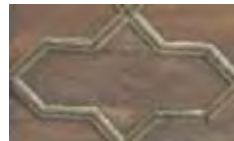

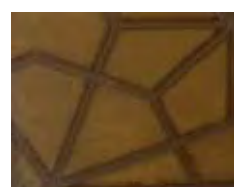
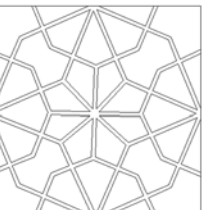

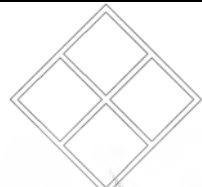
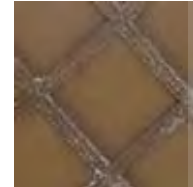
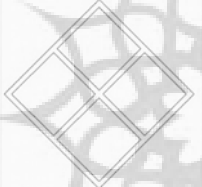
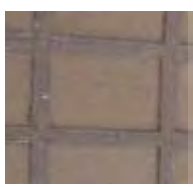

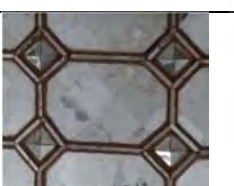
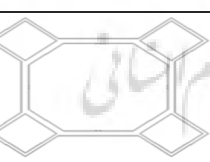
Table 1: Castles of Chaharmahal and Bakhtiari province
(Kiani, 1379, 181 – 182)

قدمت	موقعیت جغرافیایی	قلعه‌های استان چهارمحال و بختیاری
قاجاریه	چالستر	قلعه ستوده
	چالستر	قلعه خدا رحم خان
۱۲۷۹ ه.ق	۷ کیلومتری جنوب بروجن	قلعه فرادنبه
قاجاریه	شهرکرد، سورک	قلعه سورک
قاجاریه	شهرکرد، شلمزار	قلعه شلمزار
قاجاریه	شهرکرد، روستای جونتان	قلعه سردار اسعد
قاجاریه	شهرکرد، شمس‌آباد	قلعه یوسف خان

شماره	نام قلعه	محل گره در بنا	جنس گره	آلت گره	طرح گره	تصویر گره
۱	قلعه چالستر	سقف میانی ایوان	زمینه: فلز گره: چوب	بازوبندی		
۲	قلعه چالستر	سقف ایوان	زمینه: فلز گره: چوب	شش داوودی		
۳	قلعه چالستر	سقف ایوان	چوب	خفته‌وراسته		
۴	قلعه چالستر	سقف پاگرد	فلز	شش در شش داوودی		
۵	قلعه چالستر	سقف اتاق کناری	چوب	خفته‌وراسته		
۶	قلعه چالستر	حاشیه‌ی سقف اتاق	چوب	شش در شش داوودی		
۷	قلعه چالستر	سقف اتاق	چوب	ده تند دانه بلوط		

		بازوبندی مربع	چوب	حاشیه‌ی تالار بزرگ	قلعه چالستر	۸
		هشت و مربع جعفری	چوب	سقف تالار بزرگ	قلعه چالستر	۹
		بند رومی	چوب	سقف تالار بزرگ	قلعه چالستر	۱۰
		بازوبندی مربع	چوب	حاشیه‌ی اتاق آینه	قلعه جونتقان	۱۱
		هشت و مربع جعفری	چوب	سقف اتاق آینه	قلعه جونتقان	۱۲
		لوز	چوب	سقف اتاق	قلعه جونتقان	۱۳
		لوز	چوب	سقف ایوان	قلعه جونتقان	۱۴
		لوز	چوب	سقف ایوان	قلعه جونتقان	۱۵
		مستطیل مربع	چوب	سقف ایوان	قلعه جونتقان	۱۶



		طلیل در طلیل	چوب	حاشیه‌ی سقف سفره‌خانه	قلعه دزک	۱۷
		بند رومی (موج)	چوب	سقف سفره‌خانه	قلعه دزک	۱۸
		شمسه‌ی هشت و طلیل آلت لغت	چوب	سقف اتاق	قلعه دزک	۱۹
		لوز	چوب	سقف اتاق	قلعه دزک	۲۰
		لوز	چوب	سقف اتاق	قلعه دزک	۲۱
		مستطیل	چوب	سقف اتاق	قلعه دزک	۲۲
		هشت و مربع جعفری	آینه	سقف اتاق آینه	قلعه دزک	۲۳

نتیجه گیری

بمطالعه‌ی مختصات این کاخ-قلعه‌ها هرچه بیشتر به زیبایی هنر گره چینی پی خواهیم برد. «زیبایی اتحاد میان دو متضاد است. زیبایی همیشه هست، بزرگ و کوچک نمی‌شود، ابدی است، در مقابله با یک چیز زیبا و در مقایسه با چیز دیگر زشت نمی‌گردد، انسان وقتی به زیبایی دست می‌یابد آن را معاوضه نمی‌کند.» (Plato, 1351, 31-36). کاخ قلعه‌های دزک و چالستر دارای پلان متقابل بوده که این تقارن در تزئینات قلعه‌ی چالستر رعایت و خود باعث ایجاد تعادل و زیبایی بیشتر نباشده است. «تقارن ساده‌ترین و دستیاب‌ترین نوع تعادل است و جذابیتی خودزا دارد که یقیناً ناشی از تقارن طبیعی در دو جانب بدن انسان است» (Feldman, 1998, p275). در این کاخ-قلعه‌ها تناسبات به‌وضوح و عینی درک می‌شود. «تناسب دلالت می‌کند بر «روابط اندازه‌ها»ی اجزا با

متقابل بوده که این تقارن در تزئینات قلعه‌ی چالستر رعایت و خود باعث ایجاد تعادل و زیبایی بیشتر نباشده است. «تقارن ساده‌ترین و دستیاب‌ترین نوع تعادل است و جذابیتی خودزا دارد که یقیناً ناشی از تقارن طبیعی در دو جانب بدن انسان است» (Feldman, 1998, p275). در این کاخ-قلعه‌ها تناسبات به‌وضوح و عینی درک می‌شود. «تناسب دلالت می‌کند بر «روابط اندازه‌ها»ی اجزا با

یکدیگر و با کل اثر. اندازه با مقیاس در ذات خود هیچ‌گونه معنای تناسبی ندارند: هر شکل باید در ارتباط با شکل‌های مجاورش به نظر درآید تا تناسب خود را آشکار سازد» (همان: ۲۸۳). هنگامی که از صنایع دستی در معماری استفاده می‌شود باید فرم و رنگ و محتوا تناسب داشته باشند. «در مبحث تزئینات معماری اسلامی هیچ‌گاه عناصری که برای تزئین به کار می‌رود بر سایر قسمت‌های معماری سنگینی نمی‌نماید و همواره تعادل و توازن باید در کل فضای معماری حاکم باشد» (Makinejad, 1387, p104). با مطالعه و آنالیز نقوش می‌توان مشاهده کرد که نقوش و

تزئینات قسمت‌های داخلی و بیرونی متفاوت بوده. تزئینات قسمت بیرونی ساده‌تر و در قسمت‌های داخلی پیچیده‌تر دیده می‌شود. تزئینات بیرونی باید در برابر تغییرات جوی مقاوم باشد تا تزئینات به کاررفته کیفیت خود را از دست ندهند و نقوشی ساده استفاده شود تا در صورت نیاز به مرمت و بازسازی به سهولت انجام گیرد و تزئینات زیر سقف‌های داخلی با مصالح چوب کار شده‌اند که بافت طبیعی داشته‌اند و نقوشی به کاررفته که خود، ایجاد فضایی آرامش‌دهنده همراه با زیبایی را به بیننده القا می‌کند.

پی‌نوشت

۱. خوانین: جمع خان، حکومتی با دولت مرکزی ضعیف که هر بخش از کشور برای خود امیری داشته باشد. government with a weak central government that has an amiri in every part of the country.
۲. قوم بختیاری: یکی از اقوام اصیل ایرانی. Bakhtiari tribe: one of the original Iranian tribes
۳. Lor: نام قومی ایرانی است که در باختر و جنوب باختری ایران زندگی می‌کنند. Lor: is the name of an Iranian ethnic group living in western and southwestern Iran
۴. گره: پیچیدگی و به هم بستگی در نخ و ریسمان یا چوب. Knot: Complexity and interdependence in yarn and string or wood
۵. Alat: وسیله و واسطه که در حقیقت عامل ایستایی و پیوند گره باشد. Alat: A device that is actually a static agent and a node bond
۶. Moarragh: هنر برش قطعات ریز و کنار هم قرار دادن آن‌ها در چوب، فلز، کاشی و ... Moarragh: The art of cutting

- small pieces and putting them together in wood, ... metal, tile and
۷. حکاکی: خراشیدن، ساییدن. Engraving: scratching, grinding
 ۸. درودگر: نجار. Carpenter: Crotch: The gap between the pens
 ۹. فاق: شکاف میان قلم. Crotch: The gap between the pens
 ۱۰. Jazm va jaft
 ۱۱. Serishom : چسبی طبیعی که از عناصر گیاهی و یا جانوری استخراج می‌گردد. Natural glue that is extracted from plant or animal elements
 ۱۲. Cavam : یکی از اصطلاحات گره چینی. One of the knotting terms
 ۱۳. Challeshtor
 ۱۴. Monabbat : هنر کنده کاری روی چوب. The art of wood carving
 ۱۵. حجاری: سنگ‌تراشی. Masonry
 ۱۶. Junqan
 ۱۷. Dezak

References

Amini, Hamid (1384). In the neighborhood of the sky (first edition). Isfahan: Hafez Publication

[امینی، حمید، (۱۳۸۴). در همسایگی آسمان (چاپ اول). اصفهان: انتشارات حافظ]

Asgari, Bahman et al., (2015). Culture and Nature of Chaharmahal and Bakhtiari Province (First Edition). Tehran: Karim Khan Zand Publications.

[عسگری، بهمن و همکاران. (۱۳۹۴). سیمای فرهنگ و طبیعت استان چهارمحال و بختیاری (چاپ اول). تهران: انتشارات کریم‌خان زند]

Bani Massoud, Amir (1391). Contemporary Iranian Architecture (Fifth Edition). Tehran: Century Architecture Art Publications.

[بانی مسعود، امیر. (۱۳۹۱). معماری معاصر ایران (چاپ پنجم). تهران: انتشارات هنر معماری قرن]

Critchlow, Keith (1390). Analysis of the geological themes of Islamic motifs, Hassan Azarkar (first edition). Tehran: Hekmat Publications.

[کریچلو، کیت. (۱۳۹۰). تحلیل مضامین جهان شناختی نقوش اسلامی، حسن آذر کار (چاپ اول). تهران: انتشارات حکمت]

Feldman, Edmundberg (1377). Variety of visual experiences, Parviz Marzban. Tehran: Soroush Publications.

[فلدمن، ادمنویدبرگ. (۱۳۷۷). تنوع تجارب تجسمی، پرویز مرزبان. تهران: انتشارات سروش]

Grubeh, Ernst et al. (2001). Architecture of the Islamic World, Yaqub Azhand (first edition). Tehran: Mola Publications.

[گروبه، ارنست و همکاران. (۱۳۸۰). معماری جهان اسلام، یعقوب آژند (چاپ اول). تهران: انتشارات مولا]

Hauser, Arnold (1363). Philosophy of Art History, Mohammad Taghi Faramarzi. Tehran: Negah Publications.

[هاوزر، آرنولد (۱۳۶۳). فلسفه‌ی تاریخ هنر، محمدتقی فرامرزی. تهران: انتشارات نگاه]

Hosseini, Seyed Habib et al. (2008). General Encyclopedia of Iranian Handicrafts Volume 1 (First Edition). Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publications

[حسینی، سید حبیب و همکاران. (۱۳۸۷). دایرة المعارف عمومی رشته‌های صنایع دستی ایران ج ۱ (چاپ اول). تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی]

Ibn Abbasi, Idris; Muqtada'i, Ali Asghar (1390). Handicrafts and its evolution in Iran. Tehran: Jamal Honar Publications.

[ابن عباسی، ادریس؛ مقتدایی، علی اصغر. (۱۳۹۰). هنرهای دستی و سیر



- تحول آن در ایران. تهران: انتشارات جمال هنر]
- Joule, Touraj (1381). Research in Iranian Carpets (First Edition). Tehran: Yasavoli Publications
- [ژوله، تورج. (۱۳۸۱). پژوهشی در فرش ایران (چاپ اول). تهران: انتشارات یساولی]
- Kiani, Mohammad Yusuf (1379). Iranian architecture of the Islamic period. Tehran: University Jihad.
- [کیانی، محمد یوسف. (۱۳۷۹). معماری ایران دوره اسلامی. تهران: جهاد دانشگاهی]
- Madadpour, Mohammad (1374). Manifestations of spiritual wisdom in Islamic art. Tehran: Amirkabir Publications.
- [مددپور، محمد. (۱۳۷۴). تجلیات حکمت معنوی در هنر اسلامی. تهران: انتشارات امیرکبیر]
- Makinejad, Mehdi (1387). History of Iranian art in the Islamic period (architectural decorations). Tehran: Humanities Research and Development Center.
- [مکی نژاد، مهدی. (۱۳۸۷). تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی (تزیینات معماری). تهران: مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی]
- Mahr al-Naghsh, Mahmoud (1362). Tiles of Iran in the Islamic period. Tehran: Reza Abbasi Museum Publications.
- [ماهرالنقش، محمود. (۱۳۶۲). کاشی کاری ایران دوره اسلامی. تهران: انتشارات موزه رضا عباسی]
- Nasr, Seyed Hossein (1375). Islamic Art and Spirituality, Rahim Ghasemiyani. Tehran: Surah Publications.
- [نصر، سید حسین. (۱۳۷۵). هنر و معنویت اسلامی، رحیم قاسمیان. تهران: انتشارات سوره]
- Nikzad Amir Hosseini, Karim (1357). Recognition of the land of Chaharmahal (first edition). Isfahan: Rabbani Publications.
- [نیکزاد امیرحسینی، کریم (۱۳۵۷). شناخت سرزمین چهارمحال (چاپ اول). اصفهان: انتشارات ربانی]
- Plato (1351). Guest treatise, Reza Kaviani and Mohammad Hassan Lotfi. Tehran: Amir Kabir Publications
- [افلاطون. (۱۳۵۱). رساله میهمان، رضا کاویانی و محمدحسن لطفی. تهران: انتشارات امیرکبیر]
- Rahnavard, Zahra (1378). The Wisdom of Islamic Art. Tehran: Samat Publications.
- [رهنورد، زهرا. (۱۳۷۸). حکمت هنر اسلامی. تهران: انتشارات سمت]
- Rene Dalmani, Henry (1378). From Khorasan to Bakhtiari, Gholamreza Samici (first edition). Tehran: Tavous Publications.
- [رنه دالمانی، هانری. (۱۳۷۸). از خراسان تا بختیاری، غلامرضا سمیعی
- (چاپ اول). تهران: انتشارات طاووس]
- Scarcia, Gian Roberto (1376). History of Iranian Art Vol. 10, Dr. Yaghoub Azhand (first edition). Tehran: Molly Publications.
- [اسکارچیا، جیان روبرتو. (۱۳۷۶). تاریخ هنر ایران ج ۱۰، دکتر یعقوب آژند (چاپ اول). تهران: انتشارات مولی]
- Shafaei, Javad (1380). The Art of Knotting in Architecture and Carpentry (First Edition). Tehran: Publications of the Association of Cultural Works and Honors.
- [شفایی، جواد. (۱۳۸۰). هنر گره سازی در معماری و درودگری (چاپ اول). تهران: انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی]
- Sharabaf, Asghar (1385). Knots and Functions (First Edition). Tehran: Sobhan Noor Publishing.
- [شعرباف، اصغر. (۱۳۸۵). گره و کاربردی (چاپ اول). تهران: نشر سبحان نور]
- Tanavoli, Parviz (1377). Tacheha Chaharmahal (first edition). Tehran: Yasavoli Publications
- [تناولی، پرویز. (۱۳۷۷). تاجچه های چهارمحال (چاپ اول). تهران: انتشارات یساولی]
- Vakili, Abolfazl (1382). Recognition of designs and patterns of carpets in Iran and the world (second edition). Tehran: Naghsh Hasti Publications
- [وکیل، ابوالفضل. (۱۳۸۲). شناخت طرح ها و نقش های قالی ایران و جهان (چاپ دوم). تهران: انتشارات نقش هستی]
- Yazdanpanah, Hassan (1393). A house in the role (first edition). Isfahan: Goldasteh Publications
- [یزدانپناه، حسن. (۱۳۹۳). یک خانه در نقش (چاپ اول). اصفهان: انتشارات گلدسته]
- Zamarshidi, Hossein (1365). Knotting in Islamic Architecture and Handicrafts (First Edition). Tehran: University Publishing Center.
- [زمرشیدی، حسین. (۱۳۶۵). گره چینی در معماری اسلامی و هنرهای دستی (چاپ اول). تهران: مرکز نشر دانشگاهی]
- Zamarshidi, Hossein (1377). Iran's architecture. Tehran: Zumrod Publications
- [زمرشیدی، حسین. (۱۳۷۷). معماری ایران. تهران: انتشارات زمرد]
- Sadeghian and Madani (2009). Investigation of the motif of the willow tree in the brick carpet of Chaharmahal and Bakhtiari province Iranian Journal of Carpet Scientific Association, Goljam, No. 12.
- [صادقیان و مدنی (۱۳۸۸). بررسی نقش مایه درخت بیدمجنون در قالی نقش خشتی استان چهارمحال و بختیاری. فصلنامه علمی پژوهشی انجمن علمی فرش ایران، گلجام، شماره ۱۲]